

THE FALLEN ANGELS, JAN BREYDELSTRAAT 29-31 Een bouwhistorisch onderzoek

Koen Goeminne, Pieterjan Vinck en Thomas D’hoker
Historisch Onderzoeksbureau Vigor Clius (www.vigorclius.be)

Situering

De woning die in deze beschrijving van een bouwhistorisch onderzoek aan bod komt, draagt het huisnummer Jan Breydelstraat 29-31 en is gebouwd op de kadasterpercelen 3062a en 3062a bis. Vandaag staat dit gebouw bekend als de *The fallen Angels*, een winkeltje waar men naast oude dinky toy autootjes en vintage postkaarten vooral ondergedompeld wordt in een wereld van nostalgie en curiosa. Het gebouw valt op door zijn goed bewaard gebleven één-laagse pui op de rooilijn en achterin liggende ‘voorgevel’ (afb. 1).

Afb. 1. De pui van het huis vandaag als winkel ‘The fallen Angels’.

Het onderzochte pand heeft niet altijd een functie als winkel gehad. Aangenomen mag worden dat het verschillende toepassingen kende en dat deze meestal gepaard gingen met aanpassingen van het gebouw. Vandaag is dit huis dan ook één brok geschiedenis en zeker de moeite waard om eens onder de loep te nemen.

Historische evolutie

Het huisnummer veranderde verschillende keren. Onze leidraad voor dit onderzoek vormt dan ook steeds het perceel en zijn nummer, die constant blijven tenzij de oppervlakte verandert. De bouwgeschiedenis van een huis hangt nauw samen met de bewoningsgeschiedenis. Net zoals vandaag waren veranderingen van zowel de gevel als het interieur onderhevig aan de stijlopvattingen van de eigenaars. Deze opvattingen waren dan weer niet enkel nauw verbonden met de heersende mode, maar ook met hun status en plaats op de sociaal - economische ladder. Iemands status werd namelijk kenbaar gemaakt en bekrachtigd door het aanpassen van diens huis naar de stijlopvattingen van de tijd.

Fase 1: 14de eeuw – 1672

Het achterhalen van de eerste bouwfase van het pand is een moeilijke opdracht. De stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad Gent leert ons dat de eerste verkavelingen in deze zone terug gaan naar de 13de eeuw. Dit blijkt onder meer uit de oprichting van de nu verdwenen Sint-Veerle kerk, gebouwd in het begin van de 13de eeuw. Archivalische en archeologische onderzoeken hebben echter aangetoond dat de eigenlijke verkaveling van het bouwblok waarin het onderzochte pand is gelegen vermoedelijk slechts in de tweede helft van de 14de eeuw gebeurde (1).

Over het al dan niet bestaan van een huisperceel gelijk aan het huidige nummer 3062 in die verste tijd kunnen, zonder bijkomende studie geen uitspraken met zekerheid gedaan worden. Wel blijkt onder meer uit de naamgeving van de straten dat deze wijk toen reeds een handelsfunctie bezat. Zo verwijzen de archivalische bronnen naar de Jan Breydelstraat als 'Breydelsteghe' of 'Breydelsteke'. Hierbij verwijst het woorddeel Breydel naar de activiteiten van breidel- of teugel- en zadelmakers voor paarden en ruiters. Zie hierover in het artikelje over de straat zelf in dit tijdschrift.

Fase 2: 1672 – 1784

De snelinventaris van het onroerend erfgoed *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* leert ons dat het pand in de kern teruggaat naar de 17de eeuw. Dit is niet verwonderlijk aangezien Gent in die tijd een langzame economische heropleving kende. Door deze welvaart ontwikkelde zich een intensieve bouwbedrijvigheid. Het versteningsproces van de voorgevels, dat reeds in de 16de eeuw van start ging, werd door toelagen van de stad gestimuleerd en intensief doorgevoerd. We kunnen dus veronderstellen dat op dit perceel tot in de 17de eeuw een (houten) vakwerkconstructie aanwezig was, maar in de loop van de 17de eeuw een stenen bouwwerk werd opgetrokken.

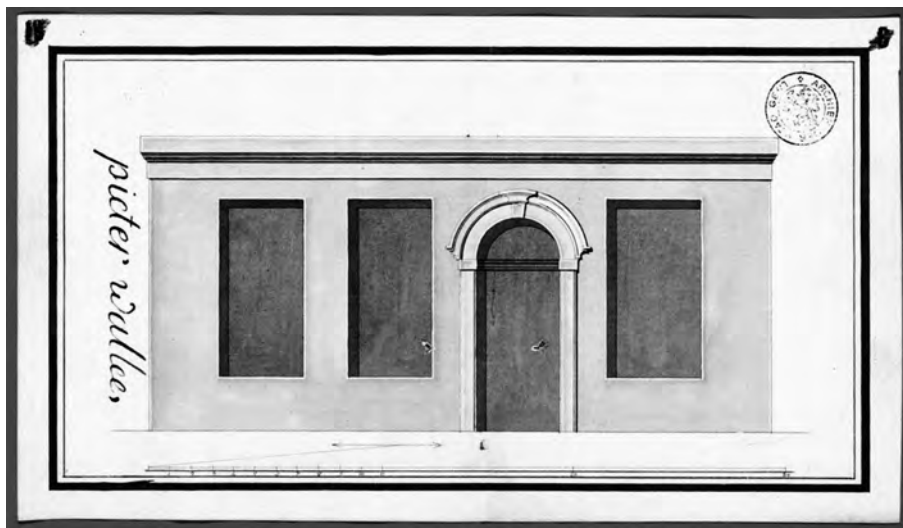
Een meer nauwkeurige datering volgt uit het verslag van de monumentencommissie bij een aanvraag voor restauratie uit 1979 (3). De commissie keurt de bouwaanvraag goed en vermeldt dat achter een pleisterlaag van de gevel sporen van een trapgevel verscholen zitten. In de huisopbouw zien we een zogenaamd ‘diephuis’: een gebouw met ongeveer rechthoekig grondplan met de smalle zijde naar de straat toe. Het zadeldak, nagenoeg loodrecht op de straathoek, maakt duidelijk dat de voorgevel in het verleden eveneens een punt-, tuit- of trapgevel moet geweest zijn. Ook de constructie van de straatgevel zelf, met twee blinde raamopeningen op de tweede verdieping, verraadt die originele opbouw (zie verder).

Het gebruik van de trapgevel gaat terug tot de 12de eeuw, en kent een bloeitijd vanaf het begin van de 17de eeuw tot het derde kwart van die eeuw. De originele uitwerking van de gevel zou nauw verwant zijn geweest met de trapgevels aan de overkant van de straat die dateren uit het midden van de 17de eeuw: uitvoering in een combinatie van bak- en zandkalksteen en openwerking met grote kruisramen met glas-in-lood vulling van de bovenlichten en luiken er onder.

De prijzije van 1672, een notering van de schatting van de huurwaarde ten behoeve van de ‘huisgelden’, de stedelijke belasting op huizen (2), leert ons dat het perceel toen in het bezit was van de weduwe Stouthals en verhuurd werd aan een zekere Bosquel. Voor deze periode zijn er nog geen iconografische bronnen voor het pand beschikbaar. De ‘registers van het huisgeld’ met de namen van de opeenvolgende eigenaars en dikwijls ook de huurders, bleven voor de hier beschouwde periode bewaard, met uitzondering van een hiaat in de jaren 1733 - 1753 (3)..

Fase 3: 1784 - 1847

Het Oostenrijks bewind (1714-1792) met de stimulatie van de handel en nijverheid onder Maria Theresia (1717-1780), betekende een bloeiende periode voor de stad Gent. Dit vertaalt zich in een bouwwoede in het centrum van de stad, waar een nieuwe handelaarklasse opdrachtgever wordt voor de bouw van statige herenhuizen.

Afb. 2. Geveltekening (modelle) ingediend in 1784 door Pieter Wallez, bouwtekening uit 1784, bewaard in het Stadsarchief Gent (SAG, Reeks 535-113-14).

Het is in deze periode dat ook de volgende wijzigingen aan het pand zullen plaatsvinden. In 1784 dient, schilder Pieter Wallez (Wallez) een bouw aanvraag in bij het Gentse stadsbestuur (4) om de voorgevel te mogen aanpassen naar bijgevoegd model: *conforme aende modele* (afb. 2). Met behulp van de 'methode van het Gentse huizenonderzoek' (5) kunnen we Wallez met zekerheid lokaliseren als eigenaar van het huidige perceel 3062. De bouwtekening geeft enkel de gelijkvloerse gevelopstand weer, wellicht omdat de eigenlijke gevel toen ook al niet op de rooilijn lag en niet ingrijpend veranderd zou worden. De verplichting tot bouw aanvraag gold in die tijd trouwens enkel de voorgevels. De puigevvel wordt hier opengewerkt door drie rechthoekige raam openingen met tussen het tweede en het derde raam een rondboogvormige deur. De opbouw van het portaal met eenvoudig geprofileerd, rondboogvor-

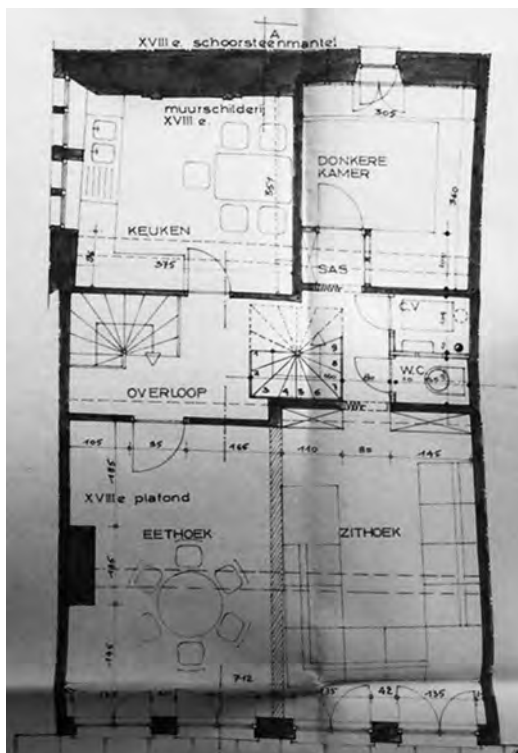
mig fronton, gedragen door zuilen, heeft een duidelijke classicistische inslag.

Een kritische analyse van de standaarden van toen kan ons één en ander vertellen. De 18de eeuw was een periode van intense bouwactiviteit voor Gent. Dit blijkt uit een grote hoeveelheid bouwaanvragen, vaak met een ontwerp-tekening van de gevel. Voor elke verandering van de rooilijn en aanpassing van de gevel moest het stadsbestuur toen immers toestemming geven. In de 18de eeuw vond er een doorbraak plaats in de techniek van de vlakglasproductie. Hierdoor werd het mogelijk de kleinere (gekleurde) glas in lood panelen te vervangen door grotere stukken kleurloos glas. De voorheen duistere woningen werden hierdoor een stuk beter verlicht. Daarnaast werden, voor wie het kon betalen, de natuurstenen kruisen in de vensters uitgebroken en werden de onderdorpels verlaagd. Dit alles zorgde voor grotere vensters en dus voor meer lichtinval. Hand in hand met deze glasevolutie werd de verlichting ook bevorderd door het veelvuldig gebruiken van spiegels in het interieur, wat een gevoel van licht en ruimte creëerde. Het is dus niet onrealistisch om te denken dat het huis werd aangepast op de hierboven geschetste manier.

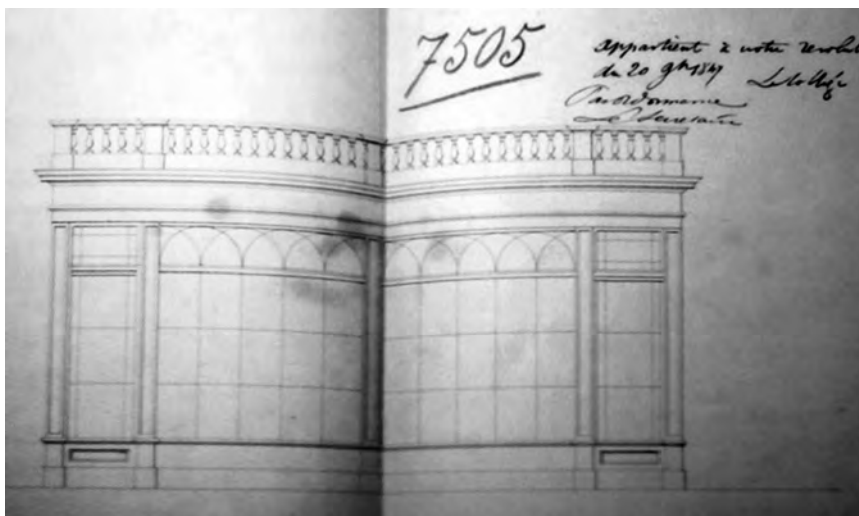
Hoewel hier in de bouwaanvraag geen gewag van wordt gemaakt, blijken de verbouwingen veel verder te gaan dan deze aanpassingen aan de gevel. Het hierboven vermelde dossier dat in 1979 opgemaakt werd voor een verbouwing, maakt gewag van enkele originele 18de-eeuwse afwerkingen zoals het plafond in de eethoek en muurbeschildering, met bovendien een 17de-eeuwse schoorsteenmantel in de keuken. Het interieur van schilder Wallez kreeg dus als het ware een 18de-eeuwse facelift, aangepast aan de toen heersende classicistische stijl. Nog interessant aan de vernoemde plattegrond is dat de originele opdeling van het pand nog duidelijk af te leiden is. Aan de straatzijde is één grote ruimte met bijhorende schouw aan de korte zijde. Daarna volgt de trappenhall met achterliggende keuken met monumentale schouw (afb. 3).

Fase 4: 1847 – midden 20ste eeuw

Hoewel de huidige gevelopstand ook een duidelijk classicistische opstand kent, kwam zij niet in de hierboven beschreven bouwfase tot stand. Het optrekken van deze gevel moet in de 19de eeuw in het teken van de toenmalige opvattingen over stadsverfraaiing geplaatst worden. In 1847 dient Jozef Beeckmans een bouwaanvraag in bij het college van de stad Gent (6). Deze bouwaanvraag zal een grote impact hebben op het uitzicht van het pand (afb. 4). De werken zullen uiteindelijk leiden tot het huidige uitzicht van het pand.

Afb. 3. Grondplan toegevoegd bij een aanvraag tot verbouwing in 1979 (SAG, KW.6.J.79).

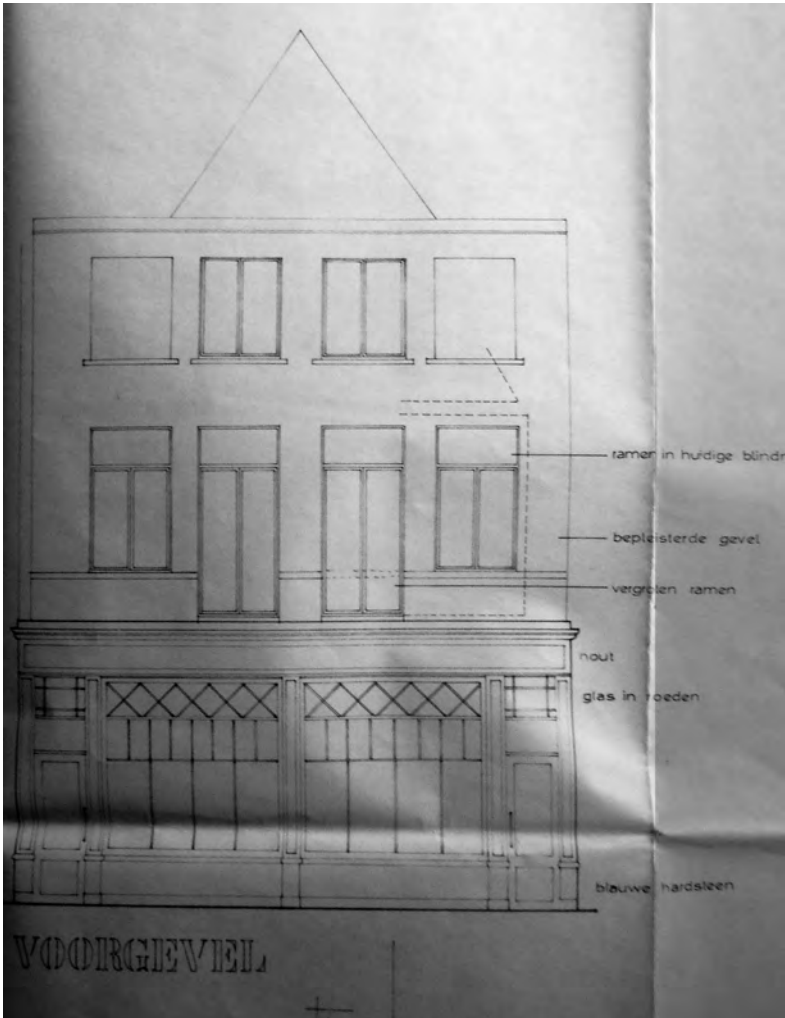

Afb. 4. Bouwtekening van de pui ingediend door J. Beeckmans in 1847(SAG, reeks G12 nr. 7505).

Hoewel er wordt gesproken van de heropbouw van de gevel, omvat het bouw-dossier, net als bij Wallez, enkel plannen van de winkelpui. Deze constructie neemt een zeer prominente plaats in het ontwerp. De vormgeving met balustrade over de gehele lengte van de voorbouw sluit aan bij de ontwikkeling van de winkelpuien in de 19de eeuw. De nieuwe industriële materialen en technieken maakten het mogelijk om het winkelraam te vervangen door gevelbrede winkelpuien. Deze konden worden gerealiseerd door het inbrengen van een gietijzeren ligger, een typisch product van de industrialisatie. De pui is daar een zeer mooi voorbeeld van.

Hoewel voor de pui gebruik werd gemaakt van deze nieuwe technieken, leunt haar vormgeving nog sterk aan bij die van de traditionele houten winkelpuien. Zij kent een neoclassicistische vormgeving met een symmetrische opbouw waarbij de vitrines een spiegeling van elkaar vormen. Het geheel vormt een grote glaspartij die wordt opgedeeld door glasroeden in geometrisch motief geplaatst. Elk paar roeden wordt bekroond door een rondboog waarbinnen spitsbogen vervat liggen. De deuropeningen zijn gevat in een geprofileerde natuurstenen portiek. De houten kroonlijst wordt bekroond door een natuurstenen balustrade. Hoewel er geen melding wordt gemaakt van een eventueel toegepaste polychromie, doet de opbouw als houten winkelpui vermoeden dat de natuurstenen wel degelijk overschilderd werden. Over de wijzigingen aan de achterliggende gevel wordt enkel vermeld dat de gevel in crepi wordt gezet. Zoals eerder werd aangehaald, mag gesteld worden dat de trapgevel hier zal plaats maken voor een bepleisterde lijstgevel waarvan we het nu bestaande uitzicht herkennen op de geveltekening in 1979 gevoegd bij het restauratiedossier (afb. 5). Lijstgevels vertonen over de hele breedte doorgaande kroonlijsten, vaak ter vervanging van al dan niet bouwvallige trapgevels die als onmodieus en zelfs ouderwets aangevoeld werden. Het bovendeel van de voorgevel in de Jan Breydelstraat is gedeeltelijk 'nep'. De blinde zijvensters van de bovenverdieping en de geveltop die er boven uitsteekt (afb. 6) vormen daarvan het bewijs. Het steile zadeldak waarvan we op de tekening en de foto enkel de top zien, is typisch voor heel oude, soms tot de late middeleeuwen teruggaande dakconstructies.

De verbouwing in 1847 van de trap- of puntgevel tot nep lijstgevel gebeurde om te voldoen aan de toen heersende mode. De 19de eeuw werd gekenmerkt door de zogenaamde neostijlen, waarbij men zich op vroegere bouwstijlen ging inspireren. In Gent was het vooral het neoclassicisme dat zich wist door te drukken in de burgerlijke bouwkunst. Dit neoclassicisme is sterk bepalend geweest voor de ingrijpende wijzigingen die het Gentse stadsbeeld in de 19de

Afb. 5. Huidig uitzicht van de voorgevel zoals vastgelegd in de geveltekening in 1979 gevoegd bij het restauratiedossier (zie afb. 3). Bemerkt bovenaan de geveltop die een achterliggend zadeldak loodrecht op de straat reveleert.

eeuw ondergaan heeft. In sommige gevallen ging men inderdaad zo ver dat bestaande trapgevels werden verstopt achter schijngevels, zoals dat in de Jan Breydelstraat gebeurde. Dit om mee te gaan in de toen geldende stijlvormen en soms ook om zich te distantiëren van de te religieus geladen middeleeuwse, gotische beeldtaal. Pas later, in de tweede helft van de 19de eeuw werden neogotiek en neorenaissance populair.

Zo ook werd de gevel van het hier onderzochte pand aangepast volgens deze opvattingen. De huidige gevel is echter geen complete afspiegeling van de toenmalige gevel. Er kan niet aan getwijfeld worden dat het classicistisch beeldprogramma van de winkelpui eveneens werd voortgezet in de vormgeving van de geveldetails met de toepassing van omlijstingen in stucwerk rondom de rechthoekige muuropeningen.

Afb. 6. Neplijstgevel (foto genomen vanuit de Jan Breydelstraat in 2015) met blinde vensters op de bovenste verdieping en daarboven uitstekend: de top van het dak dat vermoedelijk nog zijn oorspronkelijke vorm heeft. Typisch voor heel oude daken is de erg steile dakhelling.

Fase 5: midden 20ste eeuw

In 1921 werd de opdeling van het huis in twee eenheden kadastraal vastgelegd (7). Een foto (afb. 7) van het pand daterend uit het midden van de 20ste eeuw toont een volgende fase in de bouwgeschiedenis. Zoals hierboven werd aangehaald, heeft de rijkere gevelordonnantie plaats gemaakt voor een uniforme gevelbeploistering en een vereenvoudigde winkelpui. Deze vereenvoudiging

is eigen aan de omgang met ons architecturaal erfgoed in de loop van de vorige eeuw. Oorspronkelijke gevelaankledingen werden al te vaak doorbroken door het vergroten of veranderen van openingen door het wegslaan van volledige benedenverdiepingen om karakterloze winkelpuien te creëren. Gevels werden ontleisterd om plaats te maken voor een nieuwe, vereenvoudigde

Afb.7. Uitzicht in 1943. Huizen aan de westzijde van de straat. Links zien we een winkel met publicitaire opschriften (Persil, Solo, ...), ernaast een café met opschrift 'De Vlaamse Tappe' en publiciteit voor 'Bières Meiresonne'. Enkele meter achter de rooilijn: de verdiepingen boven winkel en café. In de zijgevel van het buurhuis sporen van oudere trapgevel. In de achtergrond de Burgstraat (SAG, SCMS fotocollectie 0687).

gevelbekleding. Ook de glaspartijen van de pui zijn niet meer origineel. Ze werden in twee geledingen gesplitst. De onderste kent een eenvoudige opdeling in roeden met bovenlicht. Deze partij wordt bekroond door een lijst opgedeeld door kruisende roeden. Voor het overige is de pui vrij gaaf bewaard gebleven.

Fase 6: 1979

De meest recente wijzigingen vonden plaats in 1979 onder de huidige eigenares Isabelle Steel. Hier is voor het eerst sprake van een restauratie. De raming van de kosten wordt opgedeeld in drie delen: dringende herstellingen, inrichting en afwerking. Onder de herstellingen is de vernieuwing van rotte moerbalkkoppen, de vernieuwing van de daken en het vernieuwen van de houten vloeren begrepen. Onder inrichting wordt het plaatsen van nieuwe stijlwallen, herstellen van bepleisteringen en vernieuwing van de elektrische installatie begrepen. Onder afwerking valt het herstellen van de gevels, schilderwerken en behang. Naast een restauratie van zowel het interieur als het exterieur werd het comfort van de woning aangepast door een nieuwe opsplitsing van de voorste leefruimte in een eethoek en een zithoek en de aanpassing van de technische installatie aan de hedendaagse normen.

Waarde van de gevel

Het staat buiten kijf dat de winkelpui een uniek exemplaar is binnen het Gentse patrimonium. Het is een duidelijke vertaling van hoe nieuwe technieken en materialen hun impact hadden op de architecturale vormtaal. De waarde van dit pand gaat verder dan de pui alleen.

Bovenstaande bouwgeschiedenis toont aan dat dit bouwwerk verschillende wijzigingen heeft ondergaan doorheen de tijd. Deze aanpassingen waren steeds geworteld binnen een maatschappelijke context. Elk van deze wijzigingen is vandaag nog af te lezen in het bouwwerk. Dit maakt dat het bouwwerk minstens gedeeltelijke kan gezien worden als een afspiegeling van de maatschappelijke verschuivingen die zich voordeden in de Gentse binnenstad. Ook om deze reden is dit bouwwerk historisch waardevol.

Zoals de Inventaris van het bouwkundig erfgoed ('Bouwen door de eeuwen heen') stelt, omvat de Jan Breydelstraat een geheel van veelal monumentale huisgevels daterend uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Opvallend daarbij is dat de meeste gevels zonder ingrijpende wijzigingen tot ons zijn gekomen en

daardoor gemakkelijk in een stijlperiode kunnen geplaatst worden. Het onderzochte pand onderscheidt zich echter door de inspringende eigenlijke gevel met éénlaagse voorbouw tot aan de rooilijn. Ook het eerder kleinschalig karakter en de mindere stijlleesbaarheid vallen op. Net in het afwijkend karakter van het pand ligt ook haar waarde. Waar de overige huizen als het ware een momentopname vormen in de ontwikkeling van het stedelijk weefsel, liggen in dit bouwwerk heel wat wijzigende maatschappelijke elementen vervat. Hoewel vandaag moeilijker te interpreteren, liggen de kenmerken van elk van deze stromingen nog duidelijk genoeg vervat in het bouwwerk om leesbaar te blijven.

Noten

- 1 Laleman, M.C. (2007), *Middeleeuwen. Wonen in Gent*. In: Bailleuil, B. (ed.), *Stadsmussen onder dak*, Gent, Dienst Monumentenzorg, p. 12. Tijdens het Ancien Régime waren de meeste Gentse huizen niet op eigen grond ('land') gebouwd, maar op gronden toebehorend aan (meestal) instellingen. Hiervoor werd jaarlijks een cijns betaald die opgeschreven werd in 'landboeken' of erfelijke renteboeken'. Het kadastrummer 3062 had als grondeigenaar de Heilige Geesttafel van de Sint-Niklaasparochie. In de bij het Rijksarchief Gent bewaard gebleven 'landboeken' van deze instelling kan de geschiedenis wellicht tot in de late middeleeuwen opgezocht worden. Zie Charles. L (e.a.). (2001), *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*. Gent, Stichting Mens en Cultuur.
- 2 Stadsarchief Gent (SAG), reeks 153/2 nr. 56, f. 1. Geschatte huurwaarde 26 pond Vlaams. De prijzije van 1672 is het oudste integraal bewaarde fiscale document betreffende de stedelijke belasting op huizen. Alle huizen hierin worden geschat naar waarde en de eigenaars en eventuele huurders worden weergegeven. Zie Charles. L (e.a.). (2001), p. 37.
- 3 SAG, KW.6.J.79. Verslag van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten.
- 4 SAG, reeks 535 nr. 113, bundel 14.
- 5 De overgang van de gegevens van de 'huisgeldboeken' naar het huidige kadaster dat rond 1830 aangelegd werd, kan gemaakt worden met behulp van de 'methode van het Gentse huizenonderzoek'. Zie: Charles. L (e.a.). (2001). De 'Oostenrijkse' of 'Nieuwe' registers van het huisgeld, opgesteld tussen 1785 en 1793, geven als 'Oostenrijks' huisnummer 124 aan in de wijk B, eigendom van Pieter Wallez. In de 'Atlas Napoléon' (ca. 1808) wordt Wallez nog steeds vermeld als eigenaar op het perceel 18 van het 'flot 30' van de wijk Réunion dat overeenstemt met de onderzochte locatie. In de 'Franse' kadastrale legger: 1794-1815 werd het huisnummer 5 in de 'rue des Selliers' (zadelmakers) toegekend. In de 'Hollandse' kadastrale legger 1815-1830 kreeg het perceel het nummer 3062 van de kadastrale sectie C toegewezen.
- 6 SAG, reeks G12 nr. 7505.
- 7 Anna Catharina Vanhoof koopt het rechterdeel van kadastraal nummer 3062 over van Jan Beaucarne-De Clercq. Dit wordt nummer 3062a. Gustaaf Georges Vanderleenden-Deroo (handelaar) koopt het linkerdeel Dit wordt kadastraal nummer 3062a bis.